

in zijn ruime context, over de poëzie en de voornaamste auteurs van diverse genres. Verder gaat hij in op de beïnvloeding door het Frans en de groei van een eigen cultuurbewustzijn om te eindigen met gegevens over de nieuwsbladen en spectatoriale tijdschriften.

De overige kunsten worden door P. Philippot in één deel behandeld onder het motto van barok tot neoclassicisme. Hij bespreekt de burgerlijke en religieuze architectuur en verder de beeldhouwkunst, waarbij de meeste aandacht gaat naar het 'kerkmeubilair' in zijn ruimste betekenis. Daarna volgen de schilderkunst, twee alinea's over het porselein en tenslotte enkele mededelingen over de muziek. A. Felix begint haar enigszins zwakker verslag over het wetenschappelijk leven met informatie over de zogenaamde wetenschappelijke verzamelingen. Verder heeft zij het over de wetenschappelijke politiek met betrekking tot genootschappen, het gezondheidsbeleid, de cartografie en het onderwijs.

E. Hélin bespreekt op boeiende wijze de relaties tussen de Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. Na algemene informatie over de staatkundige en economische verhoudingen gaat hij dieper in op de specifieke kenmerken van het prinsbisdom. Daarvoor bestudeert hij vooral het economisch en cultureel leven om te eindigen met beschouwingen over de dualiteit tussen de top en de massa der armen in deze samenleving. J.-J. Heirwegh brengt vooral het relaas der feiten van het einde van het ancien régime in de Zuidelijke Nederlanden. Daarbij kleurt hij zijn chronologisch verhaal met gegevens uit het zeer complexe spanningsveld van de diverse sociale, politieke en ideologische structuren. Daardoor mist zijn bijdrage de kracht van een synthese en toont zij een vermenging van verouderde informatie met zeer recente bevindingen. E. Stols verhaalt op plastische wijze hoe buitenlanders de Oostenrijkse Nederlanden ervaren hebben. Daartoe verbindt hij gegevens over het reizen zelf met de indrukken van de bezoekers in verband met diverse thema's. Tenslotte zijn er de slotbeschouwingen van Hasquin over de overeenkomsten en verschillen tussen Jozef II en de Franse revolutie. Zij zouden wellicht beter in het relaas van Heirwegh geïntegreerd worden zijn om ten volle tot hun recht te komen.

Wij mogen concluderen dat dit boek inderdaad een nieuwe synthese brengt. Wie meer wil weten, kan betrouwen op de diverse bibliografieën en wie een reis plant door het achttiende-eeuwse België kan betrouwen op het prima beeldmateriaal. Daarom hoort dit boek zowel thuis in een wetenschappelijke als in een openbare bibliotheek. De bijzonderste verdienste van dit team specialisten is immers dat zij een leesbaar verhaal brengen van een eeuw geschiedenis.

W. Baeten

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

D. P. Blok, e. a., ed., *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, XI, *Nieuwste Tijd* (Weesp: Fibula-Van Dishoeck, 1983, 417 blz., ISBN 90 228 3812 9).

Met de verschijning van dit elfde deel is de publikatie van de nieuwe *AGN* voltooid. Het vormt met deel X min of meer één geheel. Terwijl deel X de sociaal-economische geschiedenis van 1770 tot circa 1844 (of in sommige gevallen tot heden) behandelt, komt in deel XI de socioculturele en politieke geschiedenis van 1795 tot de jaren veertig van de vorige eeuw aan de orde en verder de koloniale geschiedenis van 1795 tot 1914. Ook in dit deel is de stof weer

verdeeld over een groot aantal artikelen (twintig op nog geen 370 bladzijden tekst, de vele illustraties inbegrepen) geschreven door een vijftiental auteurs. Voor deel X gelden ongeveer dezelfde aantallen, zodat we voor de behandelde periode toch wel moeten spreken van een extreme verbrokkeling, om niet te zeggen vergruizing.

Uit de eerste afdeling, socioculturele geschiedenis, waaronder ook godsdienst en onderwijs zijn begrepen, noem ik in de eerste plaats de heldere en informatieve bijdragen over het onderwijs in de Zuidelijke Nederlanden van M. de Vroede, deskundige bij uitstek. Een kleine opmerking slechts: ik miste een vermelding van het taalgebruik bij het lager onderwijs in de Franse Tijd. Daarvoor moeten we dan weer te rade gaan bij Jan Roegiers in zijn artikel over het sociocultureel leven in de Zuidelijke Nederlanden 1794-1814 (73). Stimulerend en origineel is de bijdrage van J. Art over het sociocultureel leven in de Zuidelijke Nederlanden 1815 tot circa 1840, waarin hij veranderingen in de organisatie van het culturele leven plaatst in het kader van de maatschappelijke ontwikkelingen. Enigszins provocerend is de manier waarop hij de motieven van de grondleggers van de Vlaamse Beweging duidt als 'welbegrepen eigenbelang van taaiproducenten' (148).

In de tweede afdeling, de politieke geschiedenis, komen eerst de jaren tot 1813/1814 aan de orde, voor het Zuiden uitvoerig behandeld door R. Devleeshouwer, voor het Noorden door C. H. E. de Wit. De Noordnederlandse lezer is natuurlijk vooral benieuwd hoe deze laatste met zijn zeer uitgesproken meningen, zijn taak heeft opgevat. Ik moet zeggen dat De Wit erin is geslaagd een rustig, weloverwogen relaas te geven van deze jaren, zonder intussen zijn bekende standpunten te verloochenen. Vreemd is dat het motief van de versmelting van de provinciale schulden niet ter sprake komt bij de strijd tussen de unitarissen en federalisten.

De tijd tussen 1813 en 1830 is toevertrouwd aan de beproefde deskundigheid van Bornewasser, die andermaal zijn grote beheersing van het onderwerp demonstreert in een tweetal verzorgde bijdragen, echter voor een handboek misschien wat weinig concreet. Enkele citaten leken mij bovendien niet helemaal gelukkig: ik kan uit het citaat van Van Hogendorp (228) in de context niet lezen dat sommige Zuidelijke leden van de grondwetscommissie maar deden of ze geen Nederlands verstonen, en de uitspraak van Willem I over de tweetaligheid (253) slaat niet op Wallonië of Luxemburg maar op Vlaanderen (A. de Jonghe, *Taalpolitiek*, 108).

Zoals te verwachten was, geven Van Sas en Wels uitstekende overzichten van de buitenlandse politiek respectievelijk vóór en na 1830. Toch ook hier een enkele aanmerking: Roermond hoorde niet tot de Republiek (298) en Willem I behield het *geheel* Duitstalige deel van Luxemburg en moest het *grotendeels* Waalse deel afstaan, niet omgekeerd (304). Na een korte, fraaie bijdrage van Hooykaas over de binnenlandse politiek 1830-1840 in het Noorden, volgt een wat langer, scherpzinnig artikel van Els Witte, de uitgebreide en oorspronkelijke versie van het eerste gedeelte van het handboek dat ze samen met Craeybeckx heeft geschreven. C. Fasseur besluit het boek met wat een geslaagde *tour de force* mag heten: de geschiedenis van de Nederlandse koloniën 1795-1914 in welgeteld 32 bladzijden.

Bezwaren tegen de opzet van de nieuwe *AGN* zijn in verschillende recensies al breed uitgemeten. Met name de ook hier al gesignaleerde verbrokkeling is vaak genoemd. Ik heb me in dit verband nog afgevraagd of de redactie in dit deel geen vereenvoudiging had kunnen bereiken door in de eerste afdeling de scheidslijn 1813/1814 te laten vervallen, zodat het aantal artikelen van tien op vijf zou zijn gebracht. Drie auteurs hadden dan hun bijdragen niet hoeven op te splitsen maar in de andere gevallen zou enig sturen wel noodzakelijk zijn geweest. Wanneer we de vraag stellen in hoeverre de verschillende bijdragen op elkaar afgestemd zijn, dan valt op dat telkens in de tekst expliciet wordt verwezen naar andere artikelen, ook in andere

delen. Dat is zonder meer een positief punt, maar anderzijds vallen ook de herhalingen en overlappingsen op, in een werk als dit misschien onvermijdelijk. Even onvermijdelijk lijkt het verschil in de aard van de artikelen, sommige meer zakelijk en informatief, andere met een meer abstraherend, bespiegelend karakter. Verder eindigen sommige wel, andere niet met een conclusie of althans een kort résumé, maar dat is een discrepantie die wel vermeden had kunnen worden. Hetzelfde geldt voor de verschillen in het notenapparaat. In het algemeen wordt een redelijk aantal bewijspplaatsen gegeven. Preneel echter geeft slechts één ('explanatory') noot, Devleeshouwer geeft er 21, hoofdzakelijk van hetzelfde karakter, terwijl Els Witte volstaat met een verwijzing naar het genoemde Belgische handboek dat echter niet geannoteerd is! Tenslotte nog een opmerking over de illustraties: ze zijn mooi van kwaliteit en leuk om naar te kijken, maar de lezer voelt zich toch een beetje gefopt als hij ontdekt dat enkele malen dezelfde of vrijwel dezelfde afbeeldingen worden afgedrukt (XI52/X116; XI281/301 ; XI302/323; X189/XI343).

Ik wil deze bespreking echter niet met kritiek besluiten. Met deel XI van de nieuwe *AGN* is het grote werk volbracht en ondanks alle bedenkingen kan de Nederlandse historische wereld zich daarover verheugen!

D. van der Horst

Y. M. I. Greuter-Vreeburg, *De codificatie van het erfrecht 1798-1838* (Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht XVI; Zutphen: De Walburg Pers, 1987, vii + 114 blz., f35,-, ISBN 906011 5511); Y. M. I. Greuter-Vreeburg, *Bronnen vande Nederlandse codificatie. Erfrecht 1798-1820* (Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798 VI; Zutphen: De Walburg Pers, 1987, xiii + 550 blz., f85,-, ISBN 90 6011 552 X).

In de jaren zestig werd de serie Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798 in het leven geroepen om de totstandkomingsgeschiedenis van de burgerlijke en lijfstraffelijke wetboeken die ons land kent en gekend heeft, in kaart te brengen. Het eerste deel van deze serie, die onder auspiciën van de Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht staat, verscheen in 1968. Met *het boek Erfrecht 1798-1820* is thans deel VI in deze serie verschenen. Het andere boek, *De codificatie van het erfrecht 1798-1838*, vormt de inleiding op dit zesde deel. De schrijfster is in 1987 aan de universiteit van Leiden op deze inleiding en de uitgave van het bronnenmateriaal met betrekking tot het erfrecht gepromoveerd.

In het eerste hoofdstuk van het inleidende boek zet de schrijfster uiteen hoe het met de totstandkoming van de verschillende ontwerpen en wetboeken gegaan is in de periode 1798 tot 1838, waarbij zij speciaal aandacht besteedt aan de wetsontwerpen van Petrus Wierdsma, die in de allereerste codificatiecommissie, de commissie van twaalf belast was met het maken van een ontwerp-regeling voor het erfrecht. Hoofdstuk twee is gewijd aan de bronnen van deze commissie van twaalf, hetgeen neerkomt op een uiteenzetting over de door Wierdsma en het commissielid H. C. Cras gebruikte bronnen. In de hoofdstukken 3-7 bespreekt de schrijfster de regeling van een aantal bijzondere onderwerpen uit het erfrecht in de diverse ontwerpen en wetboeken. Achtereenvolgens behandelt zij de rangorde bij de erfopvolging bij versterf, de positie van de onwettige kinderen, de vormen van uiterste wil, de legitieme portie, en het fideïcommis. Daarbij gaat zij onderwerp voor onderwerp nauwkeurig na wat de successievelijk voorgestelde regelingen inhouden en vergelijkt zij deze met elkaar. Voor een niet-juridisch